

Penger

En million kroner i hundrekronesedler.

Penger

- Penger er et betalingsmiddel som finnes overalt i verden.
- Vi bruker penger til å bytte til oss varer og tjenester.

Har mynter og sedler egentlig noen verdi i seg selv?

Enten vi liker det eller ikke spiller penger en helt sentral rolle i menneskenes verden. I det moderne menneskelige samfunn er pengene en måte å sikre at man har det man synes man trenger av varer og tjenester. Penger er et betalingsmiddel som fungerer som en garanti for at vi kan skaffe oss mat, klær, bolig og en rekke andre goder. For det er jo slik at en mynt eller en seddel av papir i utgangspunktet ikke er verdt noe som helst. Ikke kan vi spise dem, og ikke er de særlig gode byggematerialer. Derimot fungerer pengene som et symbol som har en verdi som er allment akseptert av folket i et land. Dersom du har hundre kroner, så vet du at dette papiret har en verdi i det samfunnet du lever i. Du vet at du kan kjøpe noe for det, og du vet omtrent hva den er verdt. Det er nesten som om alle menneskene i Norge har blitt enige om at ”- de papirbitene og de runde metallskivene der skal vi bruke når vi skal bytte til oss varer og tjenester”. Og slik må det være, for tenk om store deler av Norges befolkning ikke ville være med på systemet med å bruke penger som betalingsmiddel. Ville man da syntes det var greit å få sin lønn i kroner og øre, dersom man ikke kunne kjøpe noe for dem? Selvsagt ikke, for pengene ville da mistet sin verdi, og i stedet bare blitt en samling av papir og metall.

Penger

- For flere tusen år siden fantes det ikke penger.
- Man laget det meste av det man trengte av mat og klær selv.
- Hvis det var noe spesielt man trengte eller hadde lyst på, kunne man forsøke å bytte det til seg.

Når man produserer til eget forbruk, kaller vi det for selvberging.

Penger har ikke alltid eksistert blant menneskene. I gamle kulturer og menneskelige tidsaldre var direkte bytte av varer og tjenester mer vanlig. Vi kan tenke oss at menneskene arbeidet som jordbrukere, jegere, og fiskere, og at det aller meste av det de klarte å produsere gikk til eget forbruk. Man var selvforsynte, man skaffet seg det man trengte uten utstrakt handel. Man dyrket korn, malte det til mel og bakte brød. Kanskje hadde man også noen husdyr som gav melk og kjøtt, samtidig som man også kunne jakte vilt, sanke bær og fiske. I slike tider var det nok slik at de fleste brukte det aller meste av det de klarte å produsere, men det hendte nok fra tid til annen at man klarte å spare opp noe som man kunne bytte bort. Kanskje hadde man klart å ale opp noen grisunger, eller kanskje hadde man noe ekstra korn man kunne avse? Det fantes derimot ikke penger, så man måtte finne en person som var interessert i det man hadde å tilby. Samtidig måtte også denne personen ha noe å tilby som var interessant og nyttig. Dette problemet, at kjøperen og selgeren var tvunget til å være interessert i hverandres varer for å kunne foreta en handel, gjorde det hele komplisert.

Penger

- De første pengene ble tatt i bruk for flere tusen år siden.
- Pengene var laget av gull, sølv, bronse og messing.
- Det var pengenes vekt som avgjorde deres verdi.

På bildene ser du mynter som er over 3 000 år gamle.

Penger i form av mynter har vært brukt av mennesker i flere tusen år. De tidligste pengene var gjerne metallklumper av for eksempel messing, bronse, sølv og gull. Disse var støpt i former, og metallstykkene ble stemplet med ulike bilder. På denne måten kunne folk se at metallstykket hadde en godkjent vekt. Det var nemlig slik at myntens verdi tilsvarte metallens verdi. Dette vil si at en gullmynt av en viss størrelse og vekt var verdt like mye som den mengde metall den inneholdt. Imidlertid kunne det nok hende at enkelte mennesker forsøkte å lage sine egne mynter ved å smelte inn billigere metaller. For å avsløre slikt juks måtte handelsfolk veie myntene. Når man visste hva en sølvmynt skulle veie, var det lett å finne ut om myntene inneholdt et annet metall enn for eksempel gull eller sølv.

Penger

- De første pengesedlene oppstod i Kina for over tusen år siden.
- Sedlene gjorde det lettere å bære med seg store pengesummer.
- Sedlene var alltid verdt en viss mengde gull eller sølv.

På bildet ser du en kinesisk seddel som er over tusen år gammel.

I mange hundre år var det bare mynter som ble brukt som betalingsmiddel over store deler av verden. Imidlertid kunne det være tungvint å bære med seg store mengder mynt. Myntene var rett og slett for tunge, og de tok for stor plass. Vi kan også tenke oss at det å frakte med seg store verdier i form av mynt var risikabelt med tanke på å bli røvet, siden myntene ikke lett lot seg skjule. Samtidig var det også slik at man mange steder manglet metaller til å lage nye mynter. Man hadde altså behov for en ny type penger.

Med innførselen av pengesedlene gjorde man det enklere å lage penger, og det ble også lettere å bære med seg større summer. De første pengesedlene ble tatt i bruk i det 7. århundret i Kina. Sedlene var egentlig garantibrev som sa at den som eide det når som helst kunne veksle brevet inn i et visst antall mynter.

Det skulle gå om lag tusen år fra de første sedlene oppstod i Kina til de ble vanlige i vår del av verden. I Europa ble pengesedler godtatt som betalingsmiddel på 1700-tallet, fordi utstederen garanterte at de kunne innløses i sølv eller gull. Nå så man altså at penger av papir fikk en verdi knyttet opp mot et edelt metall. Dette var nok nødvendig for at folk flest skulle kunne stole på at penger av papir hadde noen verdi.

Penger

- I dag foregår de fleste kjøp via betalingskort.
- På denne måten overføres penger fra vår konto til den butikken vi handler i.

Betalingskortet har blitt vår elektroniske lommebok.

I dag utgjør sedler og mynter bare en liten del av pengene våre. Moderne penger er egentlig bare tall som finnes i bankenes datamaskiner. Noen ganger tar vi ut penger i minibanker før vi bruker dem, men som oftest bruker vi plastkort til å betale med. På denne måten overføres penger fra vår konto til den butikken vi handler i.

Et betalingskort er altså knyttet til en bankkonto du disponerer eller eier. Det finnes flere typer betalingskort, men det er nok mest vanlig at man har en type kort hvor man bare kan ta ut penger så lenge det er dekning på kontoen. Man bruker dermed bare penger man har, og man tar ikke opp noe lån. En kan derfor si at et betalingskort er en elektronisk lommebok. I stedet for å gå i banken og ta ut penger til det en skal kjøpe, tar man ut pengene når du kjøper varer. Betalingen skjer elektronisk, og man slipper å håndtere kontanter.

Norge er for øvrig et av de landene i verden hvor bruk av betalingskort er mest utbredt. I 2007 ble det brukt betalingskort til å kjøpe verdier for til sammen 345 milliarder kroner.

Betalingskort har tradisjonelt vært utstyrt med magnetstripe og PIN-kode, men nå har kort med innebygd chip i ferd med å overta for magnetstripene. Dette skyldes at disse er sett på som sikrere mot svindel enn magnetstripene. PIN-koden er en personlig kode som gir tilgang til bruk av kortet. Kortets kode bør av sikkerhetsmessige hensyn ikke være lett å gjette. Det er for eksempel ikke særlig lurt å bruke fødselsdatoer, postnummer eller lignende som PIN-kode.

Likeledes skal man selvsagt heller ikke ha koden nedskrevet sammen med kortet.

Penger

- Butikker plikter å oppgi både salgspris og enhetspris på varene de selger.
- Salgsprisen forteller oss hva varen koster.
- Enhetsprisen sier hva varen koster per kilo eller liter.

Enkelte varer selges i løs vekt. Da oppgir man som regel prisen per kilo.

SMØREMYK 500 g	25.90	Pris per kilo: 51.85
	Salgspris:	Enhetspris

Vi benytter altså penger som betalingsmiddel, enten vi betaler med kontanter eller kort. Butikker plikter å oppgi priser på varene sine. I butikker som selger matvarer oppgis gjerne salgspris og enhetspris. Enhetsprisen er prisen per liter eller kilo, mens salgsprisen er hva varen koster. Ønsker man for eksempel å kjøpe en kartong juice som rommer 1,5 liter, kan vi se at hvis salgsprisen er kr 18 for kartongen, oppgir butikken at enhetsprisen per liter er kr 12. På denne måten kan kunden sammenligne literprisen på ulike typer juice. Vi får altså mer kunnskap om prisen på denne måten.

Enkelte varer selges i løs vekt, og her må vi selv beregne hvor mye vi skal ha og hva det vil koste. Frukt og grønnsaker er kanskje de mest typiske eksemplene på varer hvor prisen er oppgitt per kilo, men for elevenes del er sannsynligvis kjennskapet til pris knyttet til vekt vel så god når det gjelder smågodt. Her oppgis som regel prisen per hekto. En kan spørre seg hva det skyldes at butikkene ikke velger å oppgi smågodtprisen per kilo? Kanskje tenker man at det vil skremme kundene fra å kjøpe dersom man ser at kiloprisen er over 100 kroner? Likevel kan en slik praksis være i strid med regelverket, for i følge forbrukerombudet skal varer som selges etter vekt oppgis per kilo.

Penger

- Hva er kiloprisen på smågodt?
- Omtrent hvor mye smågodt får du for 50 kroner?

Du fyller posen og må betale 32 kroner. Hva veide posen din?

Det er altså ofte en sammenheng mellom pris og vekt eller volum. Vi setter inn en liten oppgave for å bevisstgjøre dette.

Penger

- Når du arbeider, får du utbetalt lønn i penger.
- Lønn kan utbetales etter hvor lang tid du har brukt på arbeidet.
- Noen får lønn per time, mens andre har fast månedslønn.

Enkelte får lønn når bestemte oppgaver er utført.

Elever i barneskolen har neppe noen lang erfaring som lønsmottakere for utført arbeid, men de fleste vil likevel ha klare begreper om hva lønn er. Lønn utbetales for en viss mengde utført arbeid, og består i de aller fleste tilfeller av penger. Lønningen kan bestemmes ut fra at en bestemt oppgave er utført, men det er vel så vanlig at lønn utbetales etter hvor mye tid man har brukt på arbeidet. Vi skiller dermed mellom lønn for resultat og lønn for tid.

Ulike yrkesgrupper kan få utbetalt tidslønn på forskjellige måter. Enkelte har en fast lønn som innebærer at man får utbetalt et bestemt beløp månedlig, mens andre har betalt per time.

Når det gjelder resultatrettet lønn, innebærer denne at man får betalt ut fra prestasjoner. Denne formen for lønn er mest vanlig innenfor næringslivet, gjerne knyttet til salg.

Penger

- Er det riktig at alt var billigere før?
- Selv om prisene stiger for hvert år som går, er det også slik at lønningene stiger.

Når lønningene stiger mer enn prisene, får vi mer for pengene våre.

De fleste av oss har hørt foreldre eller besteforeldre fortelle om alt var så mye billigere før i tiden. Vi har kanskje blitt fortalt at en is kostet 1 krone, en sjokolade 50 øre og at det nesten var gratis å gå på kino. En kan derfor lure på om alt var billigere i tidligere tider. Fikk man mer for pengene før?

Svaret på dette er nok nei. For selv om prisene på det vi kjøper stiger for hvert år som går, så er det faktisk slik at folks inntekter stiger mer. Generelt sett har det vært slik i Norge i flere tiår. Når lønnsutviklingen har vært sterkere enn prisstigningen, sier vi at reallønnen har steget. Så når bestefar forteller at alt har blitt så dyrt i dag, kan du opplyse ham om at det ikke er en sannhet uten modifikasjoner.

Penger

- Visste du at ordet bank egentlig er italiensk, og at det betyr benk eller bord?
- I gamle dager drev bankene først og fremst med utlån av penger til bedrifter.
- I dag tilbyr bankene en lang rekke tjenester.
- Bankene er viktige for at økonomien i samfunnet skal fungere.

Godt beskyttet. Penger og verdisaker bør være trygt lagret i dette hvelvet i USA.

Banker har vært viktige for økonomien i århundrer. I tidligere tider sørget bankene først og fremst for utlån av kapital til foretak slik at disse kunne utvikle-, produsere- eller kjøpe inn varebeholdning. På denne måten var ikke bedriftene avhengige av å ha penger til enhver tid. Man kunne låne i banken og betale tilbake når man hadde solgt varene. Ordet bank kommer fra det italienske banco som betyr benk eller bord, noe som skyldes at denne forretningsvirksomheten ble gjort på benker og bord.

I vår moderne verden tilbyr banker et stort antall produkter, og det er lenge siden de begynte å henvende seg til oss som privatkunder. En hovedoppgave er å kanalisere midler fra de som har overskudd på penger til de som trenger penger, enten det dreier seg om investeringer og forretningsdrift eller lån til bolig eller bil.

Når du tømmer sparegrisen og oppretter en sparekonto, vet du at du får renter på pengene dine. Renter er en prosentandel av pengene du har i banken. Vi kan si det slik at banken betaler deg for at du låner ut penger til den. Likedan er det hvis du har lånt penger i banken, for da beregnes det renter på lånet. Renter er rett og slett prisen det koster å låne penger, og det vanlig at innskuddsrenten er lavere enn utlånsrenten. Renter beregnes i prosent per år, Vi forkorter det til p.a. av det latinske uttrykket pro anno.

Av andre oppgaver knyttet til bankvirksomhet finner vi betalingsformidling, finansiell rådgiving, samt handel med valuta og verdipapirer.

Penger

- Betalingsmidlene som benyttes i et land kalles for valuta.
- Valutakurser er prisen vi må betale for utenlandske penger.

Valuta	Pris i norske kroner
100 svenske kroner	86,44
100 danske kroner	103,70
1 amerikansk dollar	5,96
1 euro	7,72
1 britisk pund	9,21
100 sveitsiske franc	617,49
100 japanske Yen	7,13

Når er det viktig å vite noe om valutakurser?

Valuta kaller vi myntenheten eller betalingsmidlene som benyttes i et land. De aller fleste land har sin egen valuta. I Norge har vi krone, i England har man pund, mens man i USA har sin dollar. Enkelte land har felles valuta, noe vi blant annet kjenner til fra EU. Her har 16 av 27 medlemsland euroen som sin valuta. I tillegg kan det nevnes at enkelte stater bruker andre lands myntenhet. I særlig grad benyttes amerikanske dollar i andre land enn USA.

I mediene hører vi ofte om valutakurser. Vi blir opplyst om at kursen på amerikanske dollar er 5,96 kroner, mens euro ligger på 7,72 kroner. Valutakursene forteller oss hva vi må betale for utenlandske penger. I eksemplene over må man altså ut med rundt 6 kroner for en dollar og i underkant av 8 kroner for en euro.

Å kjenne til valutakurser er helt nødvendig for oss som privatpersoner dersom vi skal reise til andre land eller handle i utenlandske nettbutikker. For bedrifter som kjøper eller selger varer til utlandet vil valutakursene være svært viktige. Dersom du hadde drevet en butikk som kjøpte varer fra USA eller solgte produkter til samme land, ville det betydd mye om kursen på amerikanske dollar var 6 eller 7 kroner.

Penger

- Det er ikke alltid at man vet hva pengene er verdt.
- I Tyskland var det en gang sånn at pengene ble mindre verdt for hver dag som gikk.

Pengene ble etter hvert så verdiløse at man brukte dem til opptenning.

Så lenge vi vet hva pengene våre er verdt, klarer de fleste av oss å sove godt om natten. Og så lenge vi stoler på at pengene fungerer som betalingsmiddel, er det meste greit. Annerledes var det imidlertid i Tyskland i første halvdel av 1900-tallet.

Historien om den tyske inflasjonen hang sammen med at landet skyldte store pengesummer til andre land. Man hadde tapt en krig (1. verdenskrig), og gjelden man satt igjen med etter denne var særdeles stor. Samtidig var også fattigdommen i landet stor, og mange mennesker hadde mangelfull inntekt. For å svare på dette problemet begynte de tyske myndighetene å trykke opp mer penger i 1923. Det høres kanskje fornuftig ut, for da ble det vel nok til at alle kunne ha litt å kjøpe for? Neppe, for økonomien fungerer ikke slik. Når det ble stadig flere penger i omløp, begynte verdien av dem å synke. Plutselig hadde folk masser av penger, men dette resulterte bare i at varene i butikkene ble dyrere og dyrere.

Pengesedlene ble etter hvert så lite verdt at arbeidere fikk lønn to ganger om dagen slik at de kunne bruke pengene mens de fortsatt hadde noen verdi. Papirpenger ble fort verdiløse, og mange brukte penger til å tenne opp i peisen med. Skulle man kjøpe noe i butikken, måtte man ha med seg trillebårlass med penger. Et brød kunne nemlig koste flere milliarder mark. For mange mennesker førte det at pengene ble så lite verdt (inflasjon) til at sparepengene deres ble verdiløse.

Penger

- En falskmyntner er en person som forsøker å lage penger selv.
- I gamle dager kunne man bli dømt til døden dersom man laget falske penger.

I dag blir man ikke dømt til døden for en slik forbrytelse, men man må regne med å sitte flere år i fengsel.

Som vi fortalte tidligere, har det fra gammelt av eksistert falskmyntnere, mennesker som har forsøkt å lage sine egne penger. Tilfeller av folk som har forsøkt å bli rike av trykke pengesedler finnes det mange av. Og det er vel kanskje ikke så rart, siden litt papir kunne bli til millionær dersom man bare var dyktige nok? Imidlertid er nok listen over feilslåtte forsøk på pengeproduksjon ganske så lang. Og straffen har alltid vært hard. I gamle dager kunne man gjerne bli forvist fra landet, miste hendene, eller i aller verste fall bli et hode kortere. I dag er det ingen som blir dømt til døden for falskmyntneri, i alle fall ikke her i landet, men en lang straff bak murene må man regne med.

Bildet viser en advarsel fra 1700-tallets USA: To counterfeit is death – Å lage falske penger betyr døden.

Penger

- Politi og banker har en rekke metoder for å finne ut om en seddel er ekte eller falsk.

Politi og bankvesen har i dag en rekke metoder for å finne ut om penger er ekte eller falske.

For det første kan man ganske enkelt sjekke om seddelen har hologram (metallstripe), vannmerke og sikkerhetstråd. Ved å holde en ekte seddel opp mot lyset, kan man ganske raskt finne en metalltråd på tvers, samt et skjult bilde. Dersom du ikke ser vannmerke eller sikkerhetstråd, er seddelen helt sikkert falsk. Likevel er det slik at selv om du finner både tråd så kan du ikke være ett hundre prosent sikker på at seddelen er ekte. Er du usikker, må du da fram med UV-lampe og forstørrelsesglass.

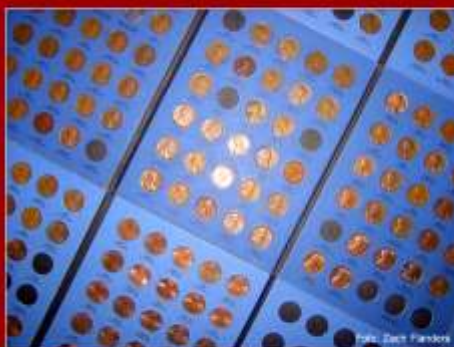
En UV-lampe vil skille en ekte - fra en falsk seddel ved at den falske blir selvlysende. Dette skyldes at ekte penger er laget av en type bomullspapir som lyser dårligere enn vanlig papir.

I tillegg finnes det noen ørsmå selvlysende tegninger på de ekte sedlene.

Hvis du fremdeles ikke er beroliget, må du ta fram et forstørrelsesglass. Da vil du se at seddelen består av noen tynne, fine streker, samt en rekke mønstre, bokstaver og tall som det nesten er umulig å kopiere.

Penger

- Det finnes mennesker som samler på penger.
- For en myntsamler er det viktig at myntene er i god stand.
- Jo sjeldnere en mynt er, jo mer verdifull er den.

Norges dyreste mynt er en spesidaler fra 1678. Hva tror du den kostet da den ble solgt på auksjon i 2005?

De fleste av oss liker å ha i alle fall en viss mengde penger for å være sikre på at vi kan skaffe oss det vi trenger. Likevel har de færreste av oss et nostalgisk syn på pengene våre. Det svir kanskje litt å betale for noe som koster mye, men det er ikke fordi myntene og sedlene i seg selv betyr noe for oss.

Imidlertid finnes det samlere som har et sterkt forhold til pengene sine. En person kan samle på mynter og sedler av ren og skjær interesse, eller man kan samle fordi man har et håp om at pengene skal bli verdifulle med tiden.

En myntsamler er som regel svært opptatt av myntens stand, siden dette også påvirker myntens verdi. Likeledes er det ofte slik at jo sjeldnere en mynt eller en seddel er, jo mer verdifull er den. Alder er en annen faktor som kan spille inn når det gjelder hvor ettertraktet en mynt er. Det kan gjerne være slik at jo eldre en mynt er, jo mer ettertraktet er den.

Noen mynter blir verdifulle fordi det er feil på dem. Det høres kanskje rart ut, men slike mynter kan også være sjeldne, og det er dette som gjør dem spesielt interessante for samlere.

Norges hittil dyreste mynt ble solgt på en auksjon i 2005. Spesidaleren fra 1678 gikk under hammeren for 2,6 millioner kroner.

Penger

Beskrivelse	Levings	Betegnelse
Penger		
Mynte 3. side		
Denmark		
Tilbage mynte		
Konverter side		
Betegnelse		
Termin		
Ulfson		
Mark		
Finansk		
Adress		
Skatte		
Møntering		
Pro		
Godt		
Bevok		
Dat		
San		
Van		
Ann		